

Tento rozhovor bol o tom, čo v tejto publikácii zo seminára je, no aj o tom, čo v nej nie je (alebo nie je dostatočne) prítomné (a možno bude v nejakej inej). A zväčša išlo skôr o to, čo zatiaľ chýba v (ekonomickom) uvažovaní na Slovensku vôbec.

Filozofka Ľubica Kobová a politológ a ekonóm Ivan Lesay sa v rôznych svojich publikáciách vyjadrovali k otázkam, ktoré úzko súvisia s témou seminára o rodovej perspektíve v ekonómii:

- Ľubica Kobová (doktorandka Katedry filozofie a dejín filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského) je napríklad autorkou štúdie *Čo má rodová rovnosť spoločné s feminizmom. Rodové diskurzy rovnosti v odmeňovaní žien a mužov a zosúladňovaní rodinného a pracovného života* v publikácii *Aká práca, taká pláca? Aspekty rodovej nerovnosti v odmeňovaní* (2007) a článku, ktorý analyzuje situáciu v Hencovciach *Pred štrajkom, po štrajku* (2010).
- Ivan Lesay (vedecký pracovník Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied) je napríklad editorom blogu *Kritická ekonómia* na portáli *jetotak.sk*, spolueditorom (s Danielom Gerberym a Danielom Škoblom) a spoluautorom publikácie *Knihy o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejná politika* (2007) alebo článku *Kto sa nabaľuje na protikrízových balíčkoch?* (2010).

Na rozhovor nad textami do pripravovanej publikácie zo seminára som ich pozvala preto, že oboch táto téma zaujíma, že sa seminára zúčastnili a že prejavili ochotu publikované texty prečítať a uvažovať nad nimi – ďakujem im za cenné pripomienky a podnety. Veríme, že aj tento rozhovor môže prispieť k otváraniu a rozrôzňovaniu odbornej i celospoločenskej diskusie o ekonómii, najmä o rodových dimenziách mocenských vzťahov, ktoré ju (spolu)konštituujú, preto časť z neho prinášame ako otvorený záver našej publikácie.

Jana Cviková

I.L.: Keď som išiel na seminár *Rodová perspektíva v ekonómii* a aj potom, keď som čítal tieto texty, som sa tešil, že tam bude feministické spochybnenie mainstreamovej ekonómie, a to aj z metodologického hľadiska. No a to sa objavilo len na pár miestach, povedzme v príspevku poľskej ekonómky Zachorowskej-Mazurkiewicz o ekonómii starostlivosti.

Vo feministickej ekonómii existuje na jednej strane kritika ekonomiky alebo hospodárstva, reálneho stavu, kritika rodových ne-

rovností (ekonomických, príjmových, majetkových, na trhu práce atď.) a na druhej strane kritika samotnej vedy – ekonómie (metodologická, konceptuálna kritika). V týchto príspevkoch prevažovala analýza toho prvého, ako to je a ako to je zle – to boli také základné dve veci.

J.Č.: Ku kritike ekonómie ako vedy sa vo svojom príspevku vyjadruje aj rakúska ekonómka Gabriele Michalitsch, ktorá prináša niektoré metodologické podnety.

I.L.: Áno, ale je to viac-menej v závere a na moje očakávania toho bolo málo.

J.Č.: Čiže málo nových metodologických podnetov.

I.L.: Presne tak. To, samozrejme, neznamená, že by to každá autorka či autor museli nevyhnutne robiť. Prínos feministickej ekonómie spočíva v tom, že sa zaoberá konkrétnymi vecami. Oproti abstraktným modelom človeka, ktorý sa rozhoduje racionálne, sa snaží priblížiť k realite zohľadňovaním nerovností – či už rasových, triednych, alebo rodových. Prínos teda spočíva aj v tom, že autorka upozorní na to, aké sú príjmy, aké sú majetky a že neplatenú prácu robia väčšinou ženy. To je dôležité, no jedna kapitola, ktorá by vyslovene kritizovala prevládajúce ekonomické vedecké paradigmy, by sa tam hodila. Viem, že to nie je ľahké.

J.Č.: Priznám sa, že už pri koncipovaní seminára, z ktorého tento zborník vychádza, sme v tomto smere viac počítali so zahraničnými účastníčkami, keďže na rozdiel od domácich účastníčok a účastníkov z oblasti sociológie a rodovej expertízy sú to ekonómky a majú s takouto kritikou a ponukou konkrétnych metodologických podnetov väčšiu skúsenosť. Úvodná prednáška Gabriele Michalitsch, ktorú sme požiadali o „vstup do problematiky“, bola tentokrát napokon skutočne najmä úvodom. No niektoré účastníčky a účastníci seminára ocenili hlavne konkrétne, akoby priamo politicky použiteľné veci, teda aj menej ekonomický a väčšmi sociologický, resp. sociálno-politický pohľad.

I.K.: Podľa mňa je v príspevkoch prítomná aj teória a aj snaha o konceptuálnosť. Napríklad v texte Jarmily Filadelfiovej, ktorá vo svojom príspevku urobila užitočný prehľad, ako rodová perspektíva prenikala do ekonómie. Tento text má charakter akademicky fundovaného textu, no je zaujímavé a pre situáciu na Slovensku príznačné, že po tomto podrobnom úvode o dianí v ekonómii sa zrazu udeje skok. To, čo sa hovorilo na začiatku o teoretických konceptoch, sa neprekladá do toho, akým spôsobom sa opisujú štatis-

tiky – tieto veci spolu nekomunikujú. V súvislosti s tým je pre mňa zaujímavá otázka, pre koho je publikácia z tohto seminára určená. **J.Č.:** Pre svoj „iniciačný“ charakter nemá jasnú cieľovú skupinu, no bolo by skvelé, keby sa jej podarilo osloviť ľudí, pre ktorých je ekonómia a premýšľanie o nej povolaním.

Ľ.K.: Jednotlivé texty v zborníku sú veľmi rôznorodé, dá sa z nich síce vybrať niekoľko väčších zastrešujúcich tém, ale možno ešte zaujímavejšie sú tabu, ktoré sa v nich vôbec nepomenúvajú. Pre mňa sú niekedy ešte zaujímavejšie než to, o čom sa v publikácii píše. Osobne ma najviac zaujal text Zachorowskej-Mazurkiewicz, ktorá urobila vynikajúcu teoretickú prácu o ekonómii starostlivosti, a potom príspevok Daniela Gerberého.

Udrela mi do očí, že v niektorých textoch úplne nepojmovo, a práve preto veľmi symptomaticky, vyskakovalo slovo *spravodlivosť*, resp. rodová spravodlivosť. Je to niečo, o čom predpokladáme, že tam musí byť, že ekonomické vzťahy alebo vôbec vzťahy v sociálnom svete medzi mužmi a ženami musia byť spravodlivé, ale tie texty so žiadnou koncepciou spravodlivosti nepracujú.

J.Č.: Uplatňujú skôr morálny imperatív, ktorý predpokladá „všeobecné poznanie“, resp. „všeobecný konsenzus“ o tom, čo je spravodlivé.

Ľ.K.: Je tam morálny nárok, že niečo musí byť spravodlivé. Nebolo by na škodu pojem spravodlivosti viac problematizovať. V súvislosti s tým som si spomenula na štúdiu Nancy Fraser *Feminizmus, kapitalizmus a lešť dejín*, kde autorka zaujímavo hovorí, akým spôsobom feministky predefinovali spravodlivosť v druhej vlne feministického hnutia v západnej Európe a USA a prečo aj feminizmus potrebuje nové zadefinovanie spravodlivosti alebo iný dialóg o chápaní spravodlivosti. Druhou veľkou témou týchto príspevkov bola starostlivosť a to, akým spôsobom ju konceptualizovať. Ďalšia zastrešujúca vec je, že v príspevkoch chýba explicitná kritika klasickej ekonómie. Tematizovala by som to cez otázku, akým spôsobom ekonómia na jednej strane ako nástroj štátnej politiky a na druhej strane ekonómia ako „objektívna“ veda definuje svoj subjekt. Subjekt ako človeka, na ktorého sa snaží zacieliť svoje aktivity alebo ktorého sa snaží opísať. Môžeme si ho nazvať *homo oeconomicus*. Naproti tomu, keď Zachorowska-Mazurkiewicz opisuje starostlivosť a jej dimenzie, opisuje aj subjekt, ktorý starostlivosť prijíma. A tu sa zjavuje iná konceptualizácia subjektu, ktorá začína chápať subjekt ako zraniteľný, nestály, ktorý potrebuje pomoc, teda nie

ten liberálny, vlastnícky, pre ktorý je všetko, čoho sa dotkne, resp. s čím začne pracovať, jeho majetkom. Považujem za dôležité postaviť proti subjektu *homo oeconomicus* zraniteľný subjekt nie iba ako predmet ekonomického uvažovania, ale aj ako predmet sociálneho, politického a kultúrneho uvažovania. To boli pre mňa tri hlavné témy, ktoré mi z textov vychádzali.

J.C.: Ako vnímate kontinuitu, resp. diskontinuitu, ktorá sa prejavuje aj v týchto príspevkoch? Konkrétne napríklad u Daniela Gerberyho, ten sa zaoberá inštitucionálnou starostlivosťou o malé deti a uvádza aj, že sme si riešenia, ktoré existovali pred rokom 1989, neuchovali ako východisko pre posilnenie svojej pozície. Hoci nemá, pravdaže, priestor na „celkové vysvetlenie“ a zohľadnenie faktu, že došlo k obrovskej zmene ekonomickej koncepcie, jeho téma na tú diskontinuitu jasne poukazuje.

I.L.: Považujem to skôr za výzvu: To, čo sa udialo po roku 1989, je osobitná veľká kapitola. Pravda, možno by bolo dobré mať niečo z toho aj v tomto texte, keďže je tu len konštatovanie, že sa zmenili kompetencie ministerstiev a že jasle z nich „vypadli“. Myslím si, že Daniel Gerbery to možno aj zámerne neotvára, lebo by si to vyžadovalo osobitnú analýzu, nemá sa totiž veľmi o čo oprieť, na Slovensku analýzy tohto „prechodu“ chýbajú. Ideálne by bolo, keby mohol odkázať na existujúce analýzy, na kontext toho, čo všetko sa menilo. Ja si tiež napríklad neviem predstaviť, či to bolo tak, že boli nejaké politické sily, ktoré zámerne chceli riešenie typu „nech sa ženy starajú“, alebo či išlo o snahu ušetriť alebo o niečo iné.

Jedna veľká téma je práve tento prechod a druhá je feministická kritika mainstreamovej ekonómie. V príspevku Oľgy Pietruchovej predstavuje polovica kritiky kritiku systému, kritiku kapitalizmu. Čo je, samozrejme, legitímne, lebo feministická ekonómia je ukotvená v heterodoxnej ekonómii, kde sa vlastne primárne skúmajú nerovnosti alebo nespravodlivosti. Tiež tu existujú koncepty, ktoré súvisia s tým, čo spomínala Ľuba, že agentom neoklasickej ekonómie je autonómny človek, ktorý sa racionálne rozhoduje, zatiaľ čo iné smery, či už marxistické, alebo feministické, zohľadňujú, že to môže byť dieťa, chorý človek alebo postihnutý človek, že to môže byť chudobný človek atď. – a to je úplne iný pohľad. Snažia sa o realistickejšie koncepty.

L.K.: Veľkou devízou príspevkov Zachorowskej-Mazurkiewicz, Gerberyho a Filadelfiovej je, že cez ich texty vidno posun od subjektu klasickej alebo neoklasickej ekonómie k subjektu, ktorý robí

reproduktívnu prácu, musí sa starať, alebo o ktorý sa treba starať. Tam je viditeľná zmena paradigmy a texty Jarmily Filadelfiovej a Daniela Gerberyho sú vynikajúce v tom, že ukazujú, ako ženy s malými deťmi z pracovného trhu vypadávajú.

J.Č.: Áno, porovnanie zamestnanosti, ktoré sa neobmedzuje všeobecne na ženy a mužov, ale porovnáva situáciu otcov a matiek malých detí, je naozaj výpovedné.

Ľ.K.: Potom možno poukázať aj na to, že existuje tendencia „komodifikácie“ muža, ktorý musí byť živiteľom rodiny, že korelácia s počtom detí a so zamestnanosťou je u mužov a žien úplne opačná. A populácia starne, bude sa treba starať o našich rodičov, no u nás sa napríklad neuvažuje o tom, že by mohla existovať migrácia a že migrantky a migranti by mohli zabezpečovať opateru aj v ústavnej starostlivosti. Situácia na Slovensku sa vníma ako pomerne uzavretá, máme tu teritoriálny národný štát, ktorý má ako keby uzavreté hranice a jednoducho v rámci nich sa deje aj reprodukcia pracovnej sily, aj reprodukcia spoločnosti, nevypúšťame dovnútra nič ďalšie.

J.Č.: Ako sa pozeráš na heterodoxné ekonomické prístupy? Videla som, že napríklad Gabriele Michalitsch pôsobila vo Viedni na inštitúte, ktorý sa zaoberal heterodoxnou ekonómiou.

I.L.: Heterodoxné – to je v podstate o vymedzení sa voči ortodoxnému. Nie je to koherentný smer, sú to prístupy mimo mainstreamu a často môžu byť aj protirečivé. Patrí tam inštitucionalistická ekonómia, ktorá je akoby alternatívou voči mainstreamu v zmysle, že neformuluje abstraktné matematické modely, ktoré sa potom spätne snaží aplikovať na prax, ale vychádza z nejakej analýzy inštitúcií, obmedzení a javov, ďalej marxistická ekonómia, ekologická ekonómia, je to jednoducho zmes rôznych smerov. Na Slovensku to nie je zatiaľ akademicky podchytené, sú ľudia, ktorí majú prehľad v rámci nejakej svojej čiastkovej veci. Ja som sa napríklad snažil oboznámiť s prístupmi ekonomie rozvoja. Je tu pár ľudí, ktorí sa heterodoxii v ekonómii venujú, od Daniela Škoblu cez Michala Poláka až po ďalších, ktorí majú minimálne prehľad o tom, čo sa deje, aké sú smery, no nie je to nejakým spôsobom inštitucionalizované tak, že by sa tomu venovala jedna inštitúcia alebo skupina ľudí.

J.Č.: Spomínam si, že keď na seminári v diskusii po vystúpeniach Anny Zachorowskej-Mazurkiewicz a Daniela Gerberyho, ktoré sa týkali starostlivosti, vystúpila Gabriele Michalitsch, v prvom momente sme asi viacerí nepochopili, čo je predmetom jej kritiky. No neskôr som to pochopila tak, čo mi aj potvrdila, že Michalitsch

má pocit, že od problematiky starostlivosti sa treba posunúť inam. A ako sa ukazuje aj v jej príspevku, veľmi sa usiluje hľadať riešenia pre rôzne problémy vo vnútri existujúcej podoby kapitalistického systému. Pre mňa je zaujímavé, že na jednej strane má feministická kritika ekonómie obrazoborecký rozmer, na druhej strane tam je aj takýto pragmatický prístup – v neposlednom rade určite aj preto, aby si feministická ekonómia získala uznanie.

I.L.: Áno, feministická ekonómia je dôležitá ako radikálna anti-systémová kritika, a to je podľa mňa u Michalitsch prítomné, no sú tam aj odporúčania, čo sa dá robiť teraz v rámci systému bez toho, žeby bola revolúcia, napríklad gender budgeting alebo analýza vplyvu systému zdaňovania. Oboje je dôležitou súčasťou feministickú ekonómie.

No myslím, že keď v diskusii kritizovala, s čím Gerbery a Zachorowska pracujú, tak sa v tom prejavil rozdiel medzi západnou Európou a postkomunistickými krajinami. Je symptomatické, že v tomto zborníku nie je príspevok, ktorý by primárne spochybňoval mainstreamovú ekonómiu ako takú, sme len v začiatkoch. Gerbery a Zachorowska si v Garym Beckerovi vybrali najjednoduchšieho reprezentanta na kritiku – podľa mňa to urobili dobre, pre publikum na Slovensku to bolo vhodné. Akurát Michalitsch sa to snažila posunúť – a v tom s ňou súhlasím – do nejakej radikálnejšej diskusie o tom, že nejde len o vzťahy v rodine a neplatenú prácu, ale sú tu aj širšie súvislosti toho, ako sa robí hospodárska politika.

J.C.: No to sa v diskusii veľmi nevydarilo, ale aspoň to zaznelo ako problém.

L.K.: Ale v tom je to vlastne symptomatické, ako si začal hovoriť o rozdieloch medzi západnou, strednou a východnou Európou, ja by som skôr nadviazala cez to, že tu vidno istú inštitucionálnu kontinuitu, zaoberanie sa problémami sociálnej politiky: Ľudia prichádzajú k ekonomickým konceptom z hľadiska sociálnej politiky pôvodne z pracovísk, ktoré sú expertnými pracoviskami ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, a tu majú produkovať usmernenia pre sociálnu politiku. Pravdepodobne „disciplinárni“ ekonómovia a ekonómky o tieto veci nemajú až taký záujem, ale práve tí, ktorí tie témy rozvíjajú, musia veci riešiť konkrétne v „záujme štátu“. Ja tam vidím celkom jednoznačnú súvislosť. Z toho pre mňa plynú aj niektoré obmedzenia, resp. chcem hovoriť o stanovisku tých textov: Myslím si, že stanovisko textu Daniela Gerberyho a možno aj textu Jarmily Filadelfiovej je stanovisko experta alebo expertky, ktorí ľu-

dí chápu skôr ako klientov nejakých sociálnych služieb štátu, a že tam dajme tomu nie je hľadisko, ktoré by mohlo byť tiež expertné a ktoré by pochopilo ľudí ako platcov daní, to by asi doplnila Michalitsch, takisto tam nie je zahrnuté, hoci čiastočne u Olgy Pietruchovej sa to vyskytuje, konceptualizovanie ľudí ako spotrebiteľov.

Veľmi zaujímavé je to napríklad v texte Jarmily Filadelfiovej, keď píše, že „verejnosť si rodové nerovnosti stále viac uvedomuje, oveľa pomalšie sa však vzdáva stereotypných rodových predstáv a očakávaní“ – získala som dojem, že práve tu vidno expertnú pozíciu, že ľudia majú nejaké vedomie toho, ako by rodová deľba práce v domácnosti mala fungovať, ale je ťažké sa toho zabehaného vzdať. A teraz je otázka, čo tomu vlastne bráni. A to je tá „absencia“ a možno to chýba aj na Slovensku vôbec, takže to nie je len problém tých textov, ale celého tohto kontextu a prístupu k téme. Veď vzdať sa stereotypných rodových predstáv môžeš len pomocou politického konania, artikulácie vo verejnom priestore spoločnosti. A to naozaj nie je niečo, čo môže expert či expertka očakávať, že sa udeje na základe rozhodnutia jednotlivcov.

Zaujímavo o tom hovorí Nancy Fraser vo svojich prednáškach o kríze kapitalizmu, kde sa snažila nanovo interpretovať dvojité transformácie Karla Polanyiho. Polanyi má takú tézu, že existujú akési vlny hospodárskeho vývoja, existuje jeden ťah a jeden protiťah. Jeden ťah je taký, že trh sa snaží obsadiť všetko, dochádza ku komodifikácii verejných statkov, a potom príde obdobie (napríklad po druhej svetovej vojne), keď dochádza k sociálnej ochrane. A tieto ťahy a protiťahy nejakým spôsobom spolu historicky pôsobia. Fraser do toho chce dostať tretiu silu, a tou je podľa nej emancipácia. Vlastne politické hnutia, ktoré sa nejakým spôsobom snažia artikulovať svoje požiadavky voči marketizácii a komodifikácii a zároveň voči sociálnej ochrane. A Fraser hovorí, že aj feminizmus sa vymedzuje voči sociálnym politikám, voči tomu, akým spôsobom sú zacielené na niektoré ženy alebo mužov. Z textov v tomto zborníku to niekedy vyzerať tak, akoby experti hľadali najlepšiu sociálnu politiku, voči ktorej nie je možné sa vzbúriť, presnejšie, s ktorou by mala byť feministka spokojná. Netvrdím, že by feministka v zásade mala byť nespokojná s akoukoľvek politikou, ale tiež si môžem vybrať, alebo sa môžem vnímať dvojrolovo a môžem aj feministickú ekonómiu alebo feministicko-ekonomický pohľad vnímať viacdimenzionálne. Raz tak, že si expertka a musíš „produkovať“ pre štát alebo ponúkať niečo, s čím budeš lobovať v politike, takže si v tom systéme. A druhý raz tak, že

ideš politicky spochybniť celý systém. Tým som chcela poukázať na to, že pohľad týchto textov je do veľkej miery určený tým, že sú ukotvené v inštitúciách, a to je podľa mňa v poriadku, ale je dobré tomu aj takto rozumieť – že ich pohľad na veci nie je jeden absolútny.

I.L.: Presne, chýba tu kritika metodologická, diskurzívna, politická, kultúrna. Možno je za tým aj istá opatrnosť – že sa od nich kvôli tomu, že sú vo verejných inštitúciách, očakáva, aby prišli s konkrétnymi odporúčaniami pre sociálnu politiku a vedia, že prílišný radikalizmus zníži vážnosť ich hlasu. Z toho, ako ich poznám, si myslím, že majú emancipačné stanovisko a že sa ho tam snažia presadiť, ale je pravda, že ich jazyk nie je politický, ale skôr expertný. A z toho vyplýva, že berú ľudí ako klientov sociálneho systému, a keď sa dá nejaká zmena docieľiť, tak cez sociálnu politiku a konkrétne opatrenia z centrálnej úrovne štátu. V tomto zmysle to nie je klientelistický prístup, ale etatistický. Konkrétne v tom, že o ľudí sa treba postarať dobre, a my sme tí experti, ktorí vedia, že práve takto ich treba emancipovať. Potom tu ale naozaj chýba radikálne stanovisko, resp. stanovisko, ktoré je bežné v niektorých akademických alebo kritických kruhoch.

Ja by som tento súbor textov chápal ako *policy* výkop – že takto to treba robiť a toto sú naše odporúčania. Kritická diskusia v rámci feministickej ekonómie môže byť predmetom ďalšej konferencie, kde by ľudia dostali zadanie, že majú urobiť skôr kritickú analýzu. Aj keď ideálne by to vlastne malo byť presne naopak.

J.C.: Poľské ekonómky Anna Zachorowska-Mazurkiewicz a Ewa Charkiewicz, ktoré sú predovšetkým teoretikami, vydali knižku o starostlivosti, predovšetkým zo zahraničných zdrojov – preložili veľa kľúčových štúdií na túto tému. Potom sú tam aj články týkajúce sa situácie v Poľsku. Napríklad keď Charkiewicz píše o ošetrovatelkách a zdravotných sestrah, tak to je tiež istým spôsobom „inštrumentalizované“. Akoby to fungovalo tak, že len čo prídeš k svojej realite, tak ťa to núti, aby si hľadala okamžité riešenia.

I.L.: To je asi bežný jav, tiež mám takú skúsenosť.

J.C.: Mne sa páčilo na niektorých feministických profesorkách v Nemecku, že vždy robili oblúk alebo roznožku medzi tým, čo treba riešiť teraz a tu a čo treba vidieť do budúcnosti – ony tomu hovorili utopické myslenie, nie akademické. Imponovalo mi, že sa to spája v myslení a práci jedného človeka, prišlo mi to legitímne. Obávam sa, že keby sa formulovanie problémov naozaj prenieslo výlučne na akademickú alebo výlučne na praktickú pôdu a tie pôdy by neko-

munikovali, či už v osobe jedného človeka alebo cez viacerých ľudí, tak by to bolo bezúčelové – napriek všetkej úcte k akademickému bádaniu.

I.L.: Treba skôr dosiahnuť to, že to bude integrované v jednej osobe.

J.C.: Príspevok Oľgy Pietruchovej o rodových dôsledkoch krízy je viac-menej advokačný, má trocha iný charakter ako ostatné. Na jednej strane je na prvý pohľad z hľadiska kritickosti postojov najradikálnejší, no na druhej strane je v istom zmysle najstereotypnejší v spôsobe, akým narába s kategóriami „ženy“ a „muži“, „ženskost“ a „mužskost“ a pod., čo vyvoláva otázku: Nakoľko má – alebo môže mať – pragmatická politika subverzívny charakter?

L.K.: Ten text hovorí, že ekonómia nie je iba premýšľanie o tvrdých dátach, ale ekonomika je jednou zložkou toho, čo sa deje v spoločnosti a že má dosah na rôzne sféry a na to, čo sa deje v rodových vzťahoch na iných úrovniach, týka sa to napríklad násilia páchaného na ženách, ktoré tam autorka spomína. Dobré je aj to, aj keď sú to veľmi čiastočné referencie, že je tam transnacionálny rozmer. Lebo ten globálny alebo transnacionálny rozmer ekonomík až tak veľmi v textoch, ktoré sa týkali konkrétnej politiky, prítomný nebol.

Na jednej strane môžeš stavať na pohlavnej odlišnosti a hovoriť, že všade treba feminínne hodnoty, či už zoberieš starostlivosť s tým, že treba preformulovať dĺžku úväzkov, feminizovať ekonomické roly, alebo povieš, že ženy v manažérskych tímoch sú koopeatívnejšie alebo že ženy menej riskujú, keď investujú, a preto sú lepšie. V podstate tu ide o firmy, ktoré sa starajú o zosúladovanie rodiny a práce, o rodovú alebo vôbec kultúrnu diverzitu svojich tímov. Ale toto zasahuje iba jednu obmedzenú sféru ekonomiky. Je tu aj tá druhá strana, na ktorú Oľga Pietruchová tiež poukazuje, a to, že táto ekonomika je postavená do veľkej miery na exporte, na výrobe v „zónach voľného obchodu“, kde firmy majú daňové prázdniny alebo dostali veľkú štátnu podporu na zamestnanosť. A to je napríklad problém šičiek v Hencovciach, tam funguje femininita a maskulinita úplne inak. Raz femininita funguje ako „sexí“ nástroj rastu a potom je práca žien zasa stratégiou prežitia v niektorých regiónoch a veľmi primitívnou extrakciou nadhodnoty, jednoducho ľuďom nariadiš nezákonný neplánovaný nadčas.

J.C.: Ďakujem vám obojom za rozhovor a verím, že to nie sú slová na záver, ale, naopak, slová na pokračovanie diskusie o rodovej perspektíve v ekonómii.